

ԿՈՎԿԱՍԱՀԱՅ ՄԱՍՈՒԼ

4.

ԿՈՌԻՆԿ ՀԱՅՈՑ ԱՇԽԱՐՀԻ (1860—1863)

Առաջին եւ նախապատիւ ամսագիր, որ եղել է Կովկասում 60-ական թուականներին դառնալու և Կովկասի մեջ էլ Այս ամսագրի խմբագիր Մարկոս Աղաբեգեանը (ծն. Ձմիւռնիս 1830 թ.) աւարտելով Փարիզի Մուսթատեան վարժարանի դասընթացը, վերադարձաւ Ձմիւռնիս, որտեղ նա յայտնի եղաւ իբրեւ զպրոցական եւ հասարակական գործիչ եւ շուտով տեղափոխուեցաւ Կ. Պոլիս եւ 1859 թ. նորընտիր Մատթէոս կաթողիկոսի հետ, քարաուղարի պաշտօնով, էջմիածին եկաւ, Այդտեղից ներսն երաւիքեցին Տփլիս, Ներս. Դպր. ուսուցչական պաշտօնով, Այդտեղ նա ծանօթացաւ ժամանակակից երիտասարդութեան հետ եւ յայտնի գործիչ Համբարձում էնֆիթաճեանցի հետ համաձայնութիւն կայացնելով 1860 թ. Թիֆլիզում սկսեց հրատարակել « Կովկասի »... և նա Հայոց « Կովկասի » և նա հայի կենդանի պատկերն էր, եւ գրախառն էր նորեայ թուականն իմ շատ չար ու բարի տեսած, շատ բարեբաւաստիկ ու շարաքառատիկ տեսարաններն եւ զեպքերի վկայ եւ հանդիսագիր... և նա « Կովկասի » մինչեւ իր վախճանը եղաւ լաւ հայ՝ հայկական ոյի ունեցող ամսագիր, Վերնագրից յետոյ ապուսած էր « Ամսագիր բարոյական, բանասիրական, նկարագրական եւ վիճակագրական նուիրեալ նախնի եւ արդի Հայաստանեայց »... իսկ 1863 թուին « Հանդէս ամսօրեայ ազգային եւ բարոյական լուսաւորութեան Հայաստանեայց » որից յետոյ գրուած էր, « Կովկասի, ուստի՝ կուզատ, ձայնիկ » ի հոգիս, Կովկասի, մեր աշխարհէն խաղրիկ մի շունի՞ս ու Հրատարակուած էր ամսի սկզբին, 5 ժիւրթից, (80 էջ) « Բանասէրի » գիրքով, թուղթը միջակ, ապուսած էր « Կովկասի » Գրքի Վերնագրից եւ Համբարձում էնֆիթաճեանցի

Գ. Յարոյ իր « Հայոց Մամուլը Ռուսաստանում » գրութեմի մէջ խիստ է քննադատել « Կովկասի »-ը, չհաւանելով նրա ազգային ուղղութիւնը, Բայց եւ այնպէս չէ ժխտում, որ նա « կարող էր ունենալ իր ցոյցութեան իրաւունքը » և Շատ քիչ է ազգային վերաբերմունք ընդ տալը, պիտի աչքի առաջ ունենալ 60-ական թուականները, երբ ազգային սպեւորութիւնը թէ՛ Ռուսահայոց եւ թէ՛ Տաճկահայոց մէջ ահագին էր « Կովկասի » ո՛ր համարն էլ վերցնենք պարզ կը տեսնենք թէ որքա՛ն խնամքով էր խմբագրուած, այդ ամսագիրը (ընթերցողը թող չը մոռանայ

որ այդ կատարուեմ էր 1860-63 թուականներին ևս պ. Գ. Լեւոնեանցի հետ կասեմ « Կոռուկ ամսագիրը նոր ժամանակակից հայ հանդէսներին մէջ, առաջնակարգ ակզը կարող է ըսել իւր բարձր գիշտութիւնը, աւելի ևս առատ ու ընտիր նշմարող և Այժմ էլ իմէ. Թեքթեքու լինեալ « Կոռուկի » տետրակները, կարող եւ մխթարուել ինչ գեղեցիկ նիւթեր առեալ որ չկան այնտեղ. վիպասանական համեղ գրութեանքներ, նամականի. . . « Կոռուկի » « Խաղրիկները » զարգարում են պ. Աղաբէկեանի հանդիսի էջերը. . . (Հայոց Պարբ. Մամուլը, էջ 209)»

« Կոռուկի » մէջ կար ակզային պատմութիւն, դիտական յոգեւէնք, վէպ, ժամանակակից հայ կեանքը (մանաւանդ Տաճկահայոց), զբոսականութեան պատմութիւն, խորհրդածութիւններ զարոցական հարցերի վերաբերեալ եւ այլն եւ այլն Օրինակ 1861-ին տուել է ի միջի այլոց եւ հետեւեալ յոգեւածներ.

Գարեգին (ողբերգ), Գիշտի Պատմութիւն Գաղաքակրթութեան Ինչնանածն Արազնա (Թատերգ), Քանի մի խօսք ակզի ներկայ դիտելու Վրայ, Օվսաննա (Յ. Արովեանի), Բանաստեղծութեան վերայ, Գոստիալ բակութիւն, Միտք եւ սիրտ, Ճանապարհորդութիւն ի Դաւիթ, Եզգային յառաջդիմութեան նշաններ, Անգլիական նամականի, Հասարակաց բժշկականութիւն, Ներս. Հոգ. զարոցը Թիֆլիզում, Գոմս Կապուր, Մտածուած մեր հայոց ակզային եւ բարոյական զարգացման վրայ, Ճաշակ պարսիկ բանաստեղծութեան, Ազգային Սահմանադրութիւնի Պի. Պօլիս), Թոմաս Բոցարիս, Վարկի մասին, Մէկ քանի խօսք Արովեանի վերայ, 1861 ամի փետրուարի 19-րդ օրը Ռուսաց համար, Ազգային հաւասանիք, Նամականի Մոսկուայից, Ազուլիսից, Թիֆլիսից, Արաղածոտից եւ Արարատեան դաշտից, Սերկապոլնոս եւ աստղայից երկիրնք, Հայոց աշխարհի կոնկան խաղրիկները, Նորատիպ մատենաք, Տիեզերքը տեղծութիւն, Ռուստավէլի ընձու մուրթի հագած մարդը, (վրաց գրականութիւնից), Մեր այլ (Գամառ Գաթիպայի), Մահադուցակ Գիշտից Արովեանի եւ այլն եւ այլն

Այս բովանդակութիւնից յետոյ եւ չեմ հասկանում թէ էլ ինչ առիտակ հարուստ բովանդակութիւն պիտի ունենար ամսագիրը այնպիսի ժամանակներում.

Չորս տարուայ ընթացքում ամսագիրը հրատարակուեցաւ կանոնաւոր, տուեց 48 համար Վերջին տարին, այն է 1863-ին « Գոմահի » ունէր 266 բաժանորդ. Տարէն արժէր 8 իւրքի խմբադրութիւնը խոստանում էր, դեռ եւս 1861-ին, որ եթէ ամսագրի բաժանորդներ թիւը անցնի 400-ից, ամեն մի հարիւրեակի վրայ մի ռուբլի կը պակսի Օրինակ 700 եղած դէպքում բաժնեգիրն 5 ր. էր լինելու Վերջին համարը լոյս տեսաւ 1863 թ. դեկտեմբերին, որի մէջ 1864 թ. համար բաժանորդագրութիւն էր բացուած, որի մէջ պատէր, որ նա « Հայրենակ

մասնաբաժանն երկնքումը թընչելու մասդիր է նոյն եւ մի ընթացքով, ինչպէս յատաջ, քայց հարկաւ աւելի ջանք եւ փոխի մնելով, որ իր սկզբունքներն, զգացմունքներն ու բարբառը աւելի ընդարձակ, աւելի հասարակաց եւ աւելի ժողովրդային անէ ։

« Կոռնկին » աշխատակցում էին Մ. Մամուրեան, Գ. Պոսեան, Գ. Շերմազանեան, Ա. Երկցեան, Սարգիս Գիւլագեան, Գ. Մուրադեան, Սամուէլ Գիւլագեան, Բ. Աթմանեան, Լ. Բասաւմեան, Յ. Փ., Միսաք Արամեանց, Յակոբ Կարենեանց, Հ. Էնֆիանեանց, Գամառ-Քաթրպա, Ս. Արծրունի, Մկրտիչ վ. Խրիմեան, Գ. Տէր Աղէքսանդրեանց, Ստ. Պալասանեանց, Եզրիշ Մեծատունեանց, Նատալիա Միլզոյեանց, Աբրահամ Փափանեանց, Աթէլ արքեպ. Միսիմարեանց, Մ. Մնասիբեան, Գ. Սրուանձաւտեց, Բժ. Դաւիթ Ռոստոմեանց եւ այլք ։

« Կոռնկից » արատապուել է Պոսեանցի « Սու եւ Վարդիքեր » եւ Կ. Վ Շանաղարեանի « Մրազիր պատմութիւն Հայաստանի եւ նորս այժմ պէսն վիճակին վրայ » ։

Ձը նայած այն հանգամանքին, որ 1864 թ. համար արդէն յայտարարուած էր, որ ամապիրը պիտի չարունակուել, յանկարծ նա կանգ առաւ Լիւ կարծիքով բաժանորդներին քննութիւնն էր պատճառ եւ ոչ թէ խմբագիր Մ. Աղաբէգեանի Գ. Պօլիս գնալը, որովհետեւ նա Թիֆլիզից հեռացաւ 1865-ին ։

Ես լսել եմ հին մարդկանցից մէկից, որ Մ. Աղաբէգեանը մէկ մէկ հրատարակչին համոզում էր վարձատրելու աշխատակիցներին դրամով, եւ քուցէ այդ էր պատճառը, որ ամապիրի չապկելի վրայ տպում էր 'ի միջի այլոց հետեւեալը. « Ո՛վ որ կցանկայ յօգուած հրատարակել տալ հանդիսիս մէջ, քե պայմանով քե պուսնց պայմանի. (ընդգծումն իմն է), պէտք է ուղղակի խմբագրի հետ խօսակից լինի այս մասին... » ։

Ե.

ՀԱԹԿԱԿԱՆ, ՍՇԽԱՐՀ (1865—1879)

« Կոռնկի »-ի ժառանգ կուտ աւելի լաւ ասած անհարապապ որդին է այս ամապիրը, որ իր անվերջ հանապարհործութեամբ ստիպել է լրա-

*) Ք. Գ. Լեւնեանը աշխատակիցների ցանկում սխալմամբ յիշել է և Կաբապեան վ. Շանաղարեանին Նորա այս գործը ֆրանսերէնից թարգմանել է կարծեմ ինքը՝ Մարկոս Աղաբէգեանը ։

**) Մ. Աղաբէգեանը գումով Կ. Պօլիս, այնտեղ էլ « Եիլն Աւարայրի » տնունով ամապիր սկիւզ հրատարակել 1866-67 թ. ապրիլի յաջորդութիւն չունեցաւ և փախարեց Երազիրը Նոյն էր ինչ որ « Կոռնկի », սակայն գիրքն ու ծաւալը աւելի փոքր Ներկայումս Մ. Աղաբէգեանի պարում է Կ. Պօլսում ։

գրութեան պ. պատմիչ Գ. Լեւոնեանին զորս զարմացականներս արեւելոս Այս ամառդիրը հրատարակուել է Թիֆլիս, Շուշի, Գանձակ, Գաղա ևս Երևան քաղաքներում, մինչդեռ չգիտեմ ինչու յայտնի հնախոս հանդուս ցեալ Ա. Նրիցեանը Երևանի տեղ չ'ըմբռնին է դրել եւ պ. Լեւոնեանը ցին զարմացրել:

« Կոռնէի »-ի հմային խօսելիս ես նկատեցի, որ ներթականն էր պատճառը այդ ամառքի զարմամանը: Այս ես վերցնում եմ « Մեղուի » մէջ եղած (1864 թ. № 31 օգոստոս 8-ին, էջ 244-245) նշատողութիւնից: 1863 թ. սկզբին Հ. Լեւոնեանը պործից ետ քառուցեալ, սակայն վերստացանց « հրատարակիչ » կոչումը եւ Մ. Աղաբէգեանը մնաց միայնակ որպէս փութագիր հրատարակիչ:

Դադարումից յետոյ հրատարակութեան ձեռնամուխ եղաւ Մոսկուայի համալսարանի մեղնասուն Ստեփան Ստեփանէն (յետոյ կոչւն Եղ. Ստեփանէ) եւ 1865 թ. սկսեց հրատարակել ամսագիրը « Կոռնէի » Հաշիւական աշխարհի » անունով: Յայտարարութեան մէջ նա ասում է. « Յորադիրս խմբագրող քաջ գիտէ որ օրագիր անվանված չէ այն ամենայն գրութիւն, որ միայն տպվում է, ունի տառադրոշմերի նշանակվոթ թիւը, հրատարակվում է յայտնի ժամանակում, մի խօսքով այն ամենայն գրութիւն, որ խիստ պահպանում է ամենայն արտաքին ձեւերը, բայց օրագիր է այն, որ վերոյիշված արտաքին պայմանների հետ ունի եւ ներքին քովանդակութիւնը, ունի իւր լեզուն, միայքը, նորութիւնը, նշանակված ուղղութիւնը եւ նպատակը, մի խօսքով — ունի կեանքը: Օրագրիս նոր խմբագրող, քաջ տեղեակ լինելով օրագրականութեան այսպիսի խորհուրդին, շնունտ է իւր նպատակը ազգային կրթութիւնը եւ լուսաւորութիւնը, այսինքն թարածել Հայերի մէջ այն մտքերը, որոնք, լինելով Ներդրական լուսաւորութեան եւ քաղաքակրթութեան պատուներ, կազմում են Ներդրական կեանքի պարծանքը »:

Այսպիսի լուսաւոր ծրագիրը շատ բան պիտի տար եւ մասամբ տուեց: Աղաբէգեանի ք Կոռնէից զ ցիքով ու ծախքով փոքրացաւ, վերնագրի տակ դրուեց « Օրագիր գրականական եւ մանկավարժական »: որից յետոյ տպւում էր հետեւեալը. « Quod possum facio, faciant meliora potentes » (ինչ կարող եմ փաստում եմ թող փաստէր աստուկ լաւ ով կարող է): Բաժնեգինը նշանակուած էր 5 ր., տարուայ ընթացքում տուեց 12 համար, միջակ թղթի վրայ Մեյիքեան եւ Ընկ. տպարանից, որ յետոյ փոխուեցաւ եւ սկսուեց տպուել « Հ. Լեւոնեանից եւ Ընկ. » տպարանում:

Սա յետոյ կը խօսեմ Ստեփանէի խմբագրած ամսագրի մասին եւ պաշտօն միայն ժամանակագրական կերպով տալի կը գնամ:

1866 թ. ր ոչ երկրորդ տարին էր համաբուռն վերացաւ Կոռնէից խօսքը եւ մնաց « Հայկական Աշխարհ » որի առաջին համար(ները) լոյս

տեսան յաւնիսի սկզբներին (Մեղու 1866 թ. N° 22), աշնպէս որ այդ տարին անցաւ անկանոն եւ այդ էր պատճառ որ տարուայ վերջը «Մեղուի» մէջ մի լուր էր տպուած. «Առաջիկայ 1867 թուականին Հայկական աշխարհ անուն օրագիրը Թիֆլիսում կը շարունակվի նոյն ուղղութեամբ եւ ընթացողով, ինչպէս մինչեւ ցայսմ, միայն թէ կանոնաւոր եղանակով արդեօք թէ ոչ, այդ մասին երաշխաւոր լինել չենք կարող» կարծեմ ինքն խմբագրողն էլ կ'զժուարանայ հաւատ զարթեցնել այդ մասին ընթերցողներէ մէջ ։

1867 թ. Ստեփանէն ինչ որ տարօրինակութիւններ սկսեց, Հայոց լիզուր կանոնաւորութեան հարցով սկսեց զբաղուել եւ N° 1-ի վրայ տպեց «Հունվար» և Օրագիր պրակ. ել մանկ. և

Ահա այդ համարի բովանդակութիւնը.

ա) Մուհամմէդի գիշերային ճանապարհորդութիւնը Մէկկէից սկըսած մինչեւ Նրուսաղէմ ել այդ տեղից Խոթերրորդ երկիրը,

բ) Թէ գրագիշտութիւնը ինչպէս առաջ դնաց,

գ) Մի կտոր հացի պատմութիւնը,

դ) Նամակ դէպի խմբագրող Պետերբուրգից,

ե) Աղջիկներէ առաջին համալսարանը Ամերիկայում,

զ) Հուսաւորութիւնը ել գիտութիւնը այժմեան Պարսկաստանում,

է) Նամակ դէպի խմբագրող Մօսկվայից,

ը) Նոյնպէս — Պէտերբուրգից,

թ) Հուսահատի երգ (բանաստ.)

ժ) Խղճում եւ քեզ (բանաստ.)

ժա) Մեր ներքին գործեր *),

ժբ) Մանրալուրէր,

ժգ) Մանուցմունք,

ժդ) Պատասխանէր խմբագրութեան կողմից

Այստեղից ընթերցողը տեսաւ թէ ինչ հրէշային սխալանքներէ մէջ էր ընկել խմբագրելը, որ տեղի անտեղի գործածութիւնները նրան մոռութեան էին հասցրել եւ նա գրում էր «ննէր, լուսավորութիւն, Հունվար, բալական, լավ, ել, Հուսահատ, կա (կայ), յետո և եւ այլն»

Տրտունջներ էին տեղում ամեն կողմից, մինչեւ անդամ Օրացոյցներէ խմբագիր Յովհաննէս Տէր Աբրահամեանցը Թէոդոսիայից բողոքեց եւ մինչեւ անդամ սպառնաց, բանն աշխատել հասաւ որ լիզուր խորթու թիւններին վերջ տալու համար միջամտեց Ամերիայի Հայոց Գաթուրկուր եւ Ստեփանէն փոխեց իր ուղղագրութիւնը Պէտք է այս էլ նկատել, որ

*) Մեր ներքին գործեր — յօդուածները նախ խմբագրում էր «Թիֆլիցի» Հայ և Ռուս լիզուր «Հայաստ»-ը, որ ինքն է խորէն վ. Ստեփանէն

խմբագիրը ամբողջ համարն այդ ձեւով չէ թողնում, այլ յօդուածագիր-ներէր կամքին էր թողնում եւ այդ պատճառով ամսագիրը լեզուի կողմից մի անտանելի երեւոյթ էր:

Փետրուարին լոյս տեսաւ 1867 թ. 2-րդ համարը, իսկ այնուհետեւ Ապրիլ-Մայիս միացեալ, Յունիս-Յուլիւս նոյնպէս: Բայց օգոստոսը չկար եւ տեպտեմբերին N° 9-ը, հոկ. 10, նոյեմբ. 11, իսկ դեկտեմբերը չը լոյս տեսաւ: Այսպիսով այդ շրջանում նա տուեց 460 փոքրագիր էջեր 1867 թ. փետրուարի համարի հետ ամսագրի քոյտը բաժանորդները ստացան Դէորդ Կաթողիկոսի լուսանկարչական պատկերը:

« Հայկական Աշխարհը » վէճի բռնուեցաւ ժամանակակից Մեղրոյ Հայաստանի, Գուրուք եւ Վաճառաւորսն թերթերի հետ, եւ շարունակ ծագում էր « Մեր ներքին գործեր » վերնագրի տակ եղած յօդուածներում: Գլխաւորն այն էր որ Ստեփանէն իրեն դուրս էր բերում հայերեւագէտ եւ այդ բանը հանգիստ չէր տալիս հակառակորդներին: « Գալուստ » ի խմբագիրը Ստեփանոս ա. քան. Մանդրինեանը նստիս գրեց որ Ստեփանէն իր դատողութիւններով «ցոյց է տալի իւր ներքին կրքերի խռովութիւնը, եւ սկսում է գովել իրա գլուխը՝ իբրեւ մէկ ուսումնական, որին ոչինչ պատասխան չենք տալիս... Բայց ինչ որ կ'վերաբերի նրա հայկաբանութիւնը զանք չենք առնի թննելու»: Ուայց ծիծաղելի էր Մանդրինեանի վերջին խօսքը, որով նա յայտնում էր որ երթաւստորդ խմբագիրներին այլ եւս պատասխան չէ տալու: Ես իրաւացի եմ համարում նրա յայտարարութիւնը, որովհետեւ այնքան անպատկառ անականներով պատուեց Ստեփանէն ծերունի քահանային, որ մինչ իսկ պրաքննիչը սեււաքրեց տպուած օրինակները մէջ այդ լուրերի:

Աւելի հետաքրքիր է « Վաճառական »-ի խմբագրի պատասխանը.

« Շտապում ենք հրաւիրել մեր կարողացողներին Մելիքովի եւ Ընկ. աւագարանից դուրս եկած դրսից 1865 թւի N° 10, 11 եւ 12 կոնկի եւ ներսից « Հայկական Աշխարհի » (մետամորֆոզա) — որովհետեւ դարնան պատճառով ամեն ստորին կենդանիները վտխում են իրանց աբոսաքին տեսքը,) 484-85-86-87 եւ. 89 երեսներ լրաց տղած մեր գաղէթի վրայ նկատողութիւնները կարդալու: Հարկաւոր ենք համարում ասել էջ ժուրնալի անձանթներին, որ « Հայկական Աշխարհ » օրագրի օրագրող-խմբագրող-նրատարակողն է Մովկվաի Կայսեր, Համալսարանի պատմաբանական գիտութիւնների կանդիդատ Ստեփանէն (այսինքն Ստեփանեան) — էլի մետամորֆոզա, միայն որանից երկու տարի առաջ պատահած): »

Մեղրուհ Կո' լուրովին եւ շատ անդամ ամենաճարտար վաստերով ոչնչացնում էր կրքոտ խմբագրին: Ստեփանէի դէմ դրում էր յայտնի Ֆէյլեռոնիստ Թոփալը (Զաքարիա Գրիգորեանց), որը մի ժամանակ նրա աջ թիւն էր եւ առաջին աշխատակից, սակայն « Մարիաուհան »

1874 թ. Շուշում 1) Ապրիլ-Մայիս (№ 1-2), Յունիս, Յուլիս-Օգոստոս 2), Սեպտեմբեր-Հոկտեմբեր, Նոյ-Դեկտ. = 5 տետր

1875 թ. Գանձակում Յուուար-Փետրուար-Մարտ, Ապրիլ-Մայիս, Յունիս-Յուլիս, Օգոստոս-Սեպտեմբեր, Հոկտեմբեր-Նոյեմբեր, Դեկտեմբեր = 6 տետր

1876 թ. Գանձակում եւ Թիֆլիսում Յունուար-Փետրուար, Մարտ-Ապրիլ, Մայիս-Յունիս, Յուլիս-Օգոստոս, Սեպտեմբեր-Հոկտեմբեր 3), Նոյեմբեր 4) = 6 տետր

1877 թ. Բաղու 5) Յունուար, Փետրուար-Մարտ, Ապրիլ, Մայիս-Յունիս, Յուլիս-Օգոստոս-Սեպտեմբեր, Հոկտեմբեր-Նոյեմբեր-Դեկտեմբեր = 8 տետր

1878 թ. Բաղու Յունուար-Փետրուար, Մարտ-Ապրիլ, Մայիս-Յունիս 6)

1879 թ. Սրեւան 7) Այս տարին էլ՝ ըստ իմ մի աղբյւրի՝ տպուել է 12 համար, սակայն այդ չի ճշտուում

1874 թ. ամառգիրն իր դոյնը փոխեց, խօսեմ խմբագրի լեզուով, և կառավարութիւնից թոյլատրված նոր պրոգրամով այս 1874 թւի ապրիլ ամսից, լրիւս հրատարակվի նորէն մանկավարժական եւ կրօնական օրագիր և Հայկական աշխարհ ու որ դադարեց 1871 թ. խմբագրող Թիֆլիս խոշնեւ եւ Էջմիածին գնալու պատճառով, Հայկ. աշ. - ի նպաստով

1) 1874-ին պաշտօնով Շուշի տեղագիտական, ամառգրի նակատին գրեց «Մանկավարժական և կրօնական օրագիր»։ Շուշում տպւում էր Հայոց Հոգեւոր Դպրոցի տնօրէնութիւնը

2) Յուլիս-Օգոստոս համարի վրայ տպարանը ռուս լեզւով և գրուած ո Շուշա և Նիխաւեապօլ, Շուշում Հոգեւոր Սեմինարիայի և Ֆեոդորովի ու Թառումովի Նիխաւեապօլ քաղաքում, ո Հետեւել համարներն տպուած են Նիխաւեապօլում (Գանձակում) և տպարանի տնօրէնը ռուսերէն և տպուած:

3) Սեպտ.-Հոկտ. միացեալ համարը լայն տեսաւ Թիֆլիսում Յով. Մարտիրոսեանի տպարանում, հետեւեալ համարն էլ նոյնպէս:

4) Ցարուայ վերջին համարն էր:

5) և Հայկեան Մարգարեական Ընկ. տպարանում ու Այս համարով գոհացնում էր դարձեալ առցան տարուայ բաժանորդներին գեկտեմբերի փոխարէն:

6) 1878 թ. համար յայտարարեց որ տարուայ մէջ տալու է վեց համար, ուրեմն երկամսեայ հանդէսի փոխել իմ ունեցած աղբիւրներով այդ տարին երեք համար է լայն տեսել, սակայն և կազմագրի կաշինգարով ո 12 համար (°):

7) Ձեռքիս կայ միայն մի համար, որի վրայ դրած է և Երեանդ Զաքարիայ Գեորգեանցի տպարան ու Բովանդակութիւնը շատ թույլ է, ու չառ նախկին տեսլի շատ բազում Հոգեւոր աղագիրն դպրոցաց վասակայ Գապաշեանեան բ) Ձոր լեզու, վիպասան նախկին (Թարգմ. խաղիւրդից) ր գ) Սեր և Մահ, վիպասանութիւնն ք) Մեր ծայն. վ. Գի Գեաք է նկատում որ և Մեր Զայն ուր փոխարինում էր նախկին «Մեր ներքին գործեր» յոգսաններին և շատ հարուստ էր տեղեկութիւններով:

տակ կլինի — կրօնական ընթերցասիրութիւն տարածել հայազն հասարակութեան մէջ, աղգային գպրոցների առաջդիմութեանը եւ մանուկների կրթութեանը նպաստել իւրովսանն 1), նոր հայկական լեզուի մշակութեանը 2) առանձին ուշք դարձնելով: Հայի, այլ զգրեւ է մասքուր կանոնաւոր հայկական լեզուով... կրովանդակել:

1. Մանկավարժական ընտիր յօդուածներ, մանկավարժութեան ներկայ դրութեան եւ զարգացման տեղեկութիւններով զանազան լուսաւորված աշխարհների մէջ:

2. Օրերգներին եւ պատանեակներին օգտակար ընթերցանութեան համար գրվածներ պատմական, բնագիտական, կենսագրական, ճանապարհորդական, առողջապահական եւ այլն:

3. Կրօնական գրուածներ Վարդաներ (Թարգմանած կամ յարմարեցրած): Ս. Գրքից Թարգմանութիւններ աշխարհաբար լեզով:

4. Աշխարհաբար լեզուի կանոնների եւ օճերի քննութիւններ:

5. Մանկավարժական եւ գպրոցական գրվածների քննութիւն: Հոգեւարականների եւ հոգեւոր գպրոցների մասին տեղեկութիւններ: Մատենագրական տեղեկութիւններ: Զանազան մօնր լուրեր և:

Ամսագիրը հաստատրիմ միաց իր ծրագրին: Նա հարուստ բովանդակութիւն ունէր, մանաւանդ վերջին և Մեր Զայն և վերնագրով տեսութիւնները, որոնց մէջ Հայասէրը, Համբարձում Առաքելանը եւ այլք ճաղուածներ էին անում Ռուսաց, Տաճկահայոց Թերթերից, կարեւոր տեղեկութիւններ հաղորդում: Հայասէրը առանձնապէս հաշիւ էր տեսնում Ռուս Թերթերի հետ, երբ նրանք հայութեան դէմ որ եւ է սխալ լուր էին հաղորդում:

Հայասէրի սրամտութիւնները երբեմն՝ ծայրայեղ ծագրի էին հասնում եւ Ստեփաննն ոչ ոքին չէր հաւատում: 1869 թուին Մեղուն մի դաս տուեց նրան. Լուցիան ստորագրութեամբ մէկը (43րդ համարում) բաւական յաջող կերպով քննում է Ստեփաննէին իրեւ հաստատկական գործիչ, խմբագիր, ճամարտախօս եւ բարեխիղճ գործիչ, Հայոց լեզուի մշակ, բազմակողմանի գիտնական: Գառախարակ, իրեւ հաստատ իր պրինցիպին եւ այլն եւ կարելի է համարձակ ասել, որ Ստեփաննէին գուրա է բերում իրեւ ոչ այն ինչ որ ինքն էր կարծում: Մի բան անկեղծի է որ Հայկական Աշխարհը մեծ օգուտ տուեց հայ գրականութեան Ս. ըողակա կան գրողների գրուածքների հետ ծանօթացնելով:

1) Այդ տարուանից անդէսի մէջ կար առանձին և Մանկական բաժին և, որը յաջող էր խմբագրում:

2) Այս մէկը սխալ է: Թէպէտ ամէն մի համարի կողի վրայ տպու էր և Միշտ առանձին ուշք դարձնել նոր հայկական լեզուի մշակութեանը: Նպատակը, բայց նա տեղի եւս տղաւաղեց ժամանակակից լեզուն:

Առաջ բաժնեդիրը Յ ըրոյի էր եւ Ժողովուրդ էր Յ թերթից մի հաս-
մար, բայց 70ական թուականներից համարը բաղկացած էր մերթ երկու
թերթից եւ մերթ պակաս եւ արժէր 3 ռ. Տպուած էր քակաւածիւ, և
բինակ 1875-ին տպուել է 300 օրինակ, 1877-ին նայնպէս, յաջորդ տա-
րին 200 օր. իսկ վերջին տարուայ ընթացքում 300 օրինակ:

1869 թ. Կնից սեփական հոտեր Քւ Սեպտեմբեր ու Հոկտեմբերին
այդ տառերով (մանրատառ չեղագիր) տպեց Գեմուրեան եւ Ընկ. տպաս-
րանում. իսկ յաջորդ համարը (միացեալ) լոյս տեսաւ Հայկական Աշխար-
հի տպարանում օտարական տառերով, որովհետեւ յատկերէ ինչ զանգա-
տուել տառերի վրա լինելու համար Սեփական տպարանը ծախեց նա
1871 թ. երբ Հայկ. Աշխարհը ժամանակաւորապէս դադարեց:

Այդ ամսագրին աշխատակցել են՝ Գր. Արծրաւնի, Իշխան Բաղրա-
տուհի, Զ. Դրեղորեան, Փ. Վարդանեան, Վ. Նդիաղաբեան, Յարութիւն
Ոստանիկ (Յով. Քուշուբեկեան), Յ. Միրիմանեան, Սարգիս Խաչատրեան,
Աէյեատ, Յ. Դեղամեան, Գ. Գոշեան, Լ. Թիւսիկեան, Կ. Չալայեան,
Գ. Օովաննիսեան, Գ. Դաւթեան, Յ. Տէր Միրաքեան, Է. Առաքելեան,
ն. Լալայեան եւ այլք *):

Չ.

ՎԱՃԱՌԱԿԱՆ (1866—1867)

Հայ լրագրութեան պատմիչները (քուրորն էլ) շատ անփոյթ են վե-
րաբերուել դէպի այս շաբաթաթերթը եւ կամ աղբիւրներ չունենալով՝
ոչնչով լցրել իրանց գրութեանքը, որպէս զի բան քսած լինեն: Այս-
տեղից թո՛ղ ներկն ինձ, եթէ ասեմ՝ որ ամեն մի սուտ ու սխալ աղբիւ-
րից օգտուելու տեղ, լաւ է լռել, եթէ մէկը Հայոց մատենագրութեան
պատմութիւն է գրում, նա պէտք է նախ գտնէ մատենագիրները զրպոք
վաստակները եւ նրանցից վերջնէ նրա պատմութիւնը: Ո՛ր եւ է լրագրի
պատմութեան իսկական աղբիւրը ինքն է՝ բրազիլը, այլապէս պատմու-
թիւնը ստած կը լինի Գ. Յարոն շաբաթաւ սխալութիւն է իր հեղինակոն
տողերն ասելու համար « Վաճառականն » անուով էր այն, ինչ որ կ'ա-
նէր վաթսուական թուականների խմբագիրը:

*) 1879 թ. Մշակ N° 51-ում (ինչպէս Գ. Լեւոնեանն է ասում) տպ-
ուած է. « Մեզ հաղորդում են Նրեւանից որ Պորին վրդ. Ստեփանէն
« Հայկական Աշխարհի » նրատարակութիւնը յանձնել է պ. Վ. Քարա-
ջանեանին. պարտը յիշեալ ամսագիրը հրատարակելու է Նրեւանում ք:
Այդ չի բանապահաւ:

1866 թ. մարտ 6-ին*) կերակրի օրը լոյս տեսաւ առաջին համարը: Դա այժմեան և Հանդէս ամսօրեայից և քիչ կարճ ու լայն քառակէ, եռասուներեակ մի թերթ էր, որի վրայ դրած էր, և Վաճառական Թիֆլիսի առեւտրական գաղութ, չարաթական թերթ, առաջին տարի և Վաճառականը և հրատարակւում էր կերակրի օրերով, 10 ամսուան բաժնեգրինը Թիֆլիսի համար 2 ր. 50 կ., դուքատ 3 ր. էր նշանակուած:

N° 1-ի բովանդակութիւնը.

Տէրութենի կարգադրութիւնները. Տորգելը. Եւրոպայի առուտուրի վիճակը. Եկեղեցու բուրջը եւ Լալօի նահայի, Առեւտրական տեղեկութիւններ, Մաղանդէք:

« Վաճառականի » խմբագիրը կորած մարդկանցից չէ. դա յայտնի ազգագրագէտ Դէորդ Տէր Աղէքսանդրեանցն էր (80ական թուականներին մեռաւ), որ աւելի հասարակական եւ գրական անցեալ եւ աւելի իրաւունք ունի հայ գրականութեան պատմութեան մէջ, քան նրա սրախօս քննադատները: « Վաճառականի » միակ պակասութիւնը աշխատակիցներ չունենալն էր եւ խմբագիրն ու Աղէքսանդր Երիցեանն էին թերթը խմբագրում: Թերթի մէջ լոյս էին տեսնում մանրամասն լուրեր անուրդների մասին, այլ եւ այլ Եւրոպական եւ կովկասեան քաղաքների սակագները, առեւտրական լուրեր, աստիճանագրութիւններ Եւրոպական ֆինանսական կեանքից, վիպականեր, ազգային լուրեր, պետական պարգիւս, տուրքերից ցուցակը եւ այլն: Թերթը չարունակուեցաւ կանոնաւոր կերպով եւ տարուայ վերջը՝ գեկտեմբերի 25-ին լոյս տեսաւ տարուայ վերջին՝ 42-րդ համարը:

39-րդ համարում խմբագրութիւնը տպեց կանոններ թղթակիցներին համար, վարձատրութիւն չկար, որովհետեւ նիւթականը սուղ էր, բայց որոշ պայմաններում թերթն էր ձրի ուղարկւում. « Մեր թղթակից ինչեւ, համար հարկաւոր է որ ցանկացողը ուղարկէ մեզ իր նամակը... եւ եթէ էն նամակը ամբողջ կամ մէկ մասով տպվի մեր գաղէթումը, նրանից յետոյ էք մարդը կկոչվի մեր թղթակից, նամակ գրելու օրից մէկ տարի ժամանակով... Հասարակական գործերի թղթակիցը իր առաջին նամակի մեր գաղէթում տպվելուց յետոյ պարտաւոր է մեզ հասցնել տարին գոնեա 3 նամակ, իսկ առեւտրական գործերի թղթակիցը գոնեա 12 նամակ, եւ այդ դէպքում խերթը ձրի էր ուղարկւում »:

Յաջորդ տարուայ համար 30-րդ համարից (Հոկտ. 2) բացուեցաւ բաժանորդագրութիւնը, որով խմբագիրը խոստացաւ որ յօդուածներում

*) Դեռ եւս 1866 թ. յունուարից « Մեղուի » մէջ լոյս տեսաւ մի յայտարարութիւն « Վաճառականի » վերաբերեալ եւ բաժանորդագրութիւն բացուեցաւ մինչեւ 1867 թ. յունուարի 1-ը Այդ շարաթաթերթը տպւում էր և Հ. Էնֆիտեանց եւ Ընկ. և ապարանում:

պատահան անհարակառն աշխատանքի խօսքերի համար, բա-
ժանորդներին տալու է « Առեւտրական բաւարան »-ը որ կազմակերպ է Ա-
նթիքները, թերթը մեծանալու է, չոյս է տեսնելու հինգշաբթի օրերը
եւ արժեքնալու է 5 ր. իմար, աւելացնում է. « Մեր գաղէթը... պետք
պահպանել իր հիմնկան ուղղութիւնը, աշխատելով որքան որ իր մի-
ջոցները կը ներքին ծանօթացնել ընթերցողներին մանաւանդատեալա-
կան եւ անտեսական գիտութիւններին վերաբերեալ գլխաւոր ատարկա-
ներին »). . . 1866 թ. « Վաճառականից » արտատպուեցաւ « Թիֆլիսի
քաղաքական կառավարութեան նոր կանոնադրութիւնը » բարձրը

Վերջին համարումն էլ տպուեցաւ բաժանորդագրութեան բանձաւու-
մասին եւ խմբագրութիւնը խնդրում էր Շռաշու, Ալեքսիսի եւ Ախարատ-
լաքի բաժանորդներից վճարել տպարկները

Եւ շուրհ 1867 թ. « Վաճառականը »-ն բայց ամենից կասկածեալ
համարման կարող եմ շահել որ թերթը շարունակուեցաւ մինչեւ յունիս
սըս վերջերը հրատարակուեւ էր անկանոն եւ նիւթական պակասութիւնա-
նից թաղուած եղաւ դադարելու Ահա ինչ է գրում այդ ամիսի 24 յունի-
սերը « Հայկական Աշխարհում » (1867, յունիս 20-ին էջ 232) « Նոր
չուր. երեք շաբաթ է Վաճառականը չէ տեսել, Հարցրի. ինչ ասա-
ցին... ավանդում է հոգին եւ թէ Մեղու Հայ. սեւեր է կարում. Մեղու
Հայ. մի' չտապէք, ձեր քարկամն էր խղճացէ՛ք, օգնեցէ՛ք... » Բայց
առելի ծիծաղելի է Հայաստանի դադարման մասին հրատարակած չուրը.
« Հոգեվարք Վաճառականը Աստուծոյ ողորմութեամբ հոգին աւանդեց
վերջապէս խեղճը, խորիմաստ, բայց ազնիւ գործ չպիտի լինի ստորագ-
գրողներէ 7 ամիս փողեր գրպանելու... » Կ'իւ ամսի խառն Հայերից ով պի-
տի իւր փողը ետ պահանջէ » (Հայկ. աշ. № 6-7, 1867 թ. էջ 342)

Այստեղից պարզ երեւում է, որ վերջին համարները չոյս գտան
մայիս ամսին Արեւմտ թերթը հրատարակուեցաւ 13 ամիս միայն եւ ոչ
թէ տարի ու կէս ինչպէս ընդունում են պատմիչները

Է.

Գ Ա Ր Ո Ի Ն. (1866 թ.)

Ինչպէս էլ ծագել են Հայ Մամուլի գործիչ Ստեփանոս աւագ ք.
Մանգինեանցին, այնուամենայնիւ « մեծ տէրտէրը » արել է այն, ինչ
որ չեն անում ներկայումս քահանաները Տէր Ստեփանոսը ժամանակի

* 1866 թ. Ղեւոնդ երէց խորագրեանցի (Վանքի միաբան, դեռ եւս
կենդանի է). հոգեւորականութեան վերաբերեալ յօդուածներ տպուեցան
« Վաճառականում », որը շատ անտեղ էր եւ թերթի ծրագրին հակասակ

զարգացած եւ խելօք մարդկանցից մէկն էր: Զը նայած այն հանգամանքին որ նա մեն զրկանքներ էր կրել և Մեղու Հայաստանի չ չաքաթաթերթը հրատարակելիս, այնուամենայնիւ նորից փորձեց լրագրական առգարէզ դուրս գալ եւ մարտ^{*)} ամսի վերջերին լոյս տեսաւ նրա հրատարակութեամբ (ամսագրի վրայ գրում էր և Հրատարակիչ Ստեփանոս աւագ քահանայ Մանդինեանց և) և Գարուն և ամսագրի առաջին^{**)} յունուարի համարը, որի վրայ գրուած էր և Գարուն ամսագիր ազգային լուսաւորութեան եւ դաստիարակութեան 1866, առաջին տարի, ամսատետր 1 և. իսկ ներսի թերթի վրայ գրուած էր եւ Յունուար Թէ չապիկի եւ Թէ ներսի երեսի վրայ տպուած է մի տուն յայտնի երգիչ Պետրոս վարդապետ Ղափանցու բանաստեղծութիւններից:

Պայծառ արփին արդ բարձրացաւ

Հալման սառին ժամ է արդէն:

Կարմիր վարդին ոսո կակղացաւ:

Մաղկման ծառին ժամ է արդէն

Ահա 1866 թ. N° 1-ի բովանդակութիւնը:

ա) Գարուն ամսագիր — Ս. ա. ք. Մանդինեանց:

բ) Եկեղեցական պատմութեան ազդեցութիւնը. — Մանդինեանց:

գ) Տէրունական Աղօթքի Մեկնութիւն — Ա. Տէր Յակոբեանց:

դ) Օրինորդների Դաստիարակութիւն. — Մ. Թաղիադեանց^{*)}:

ե) Ստորագրութիւն Թիֆլիզու. — Ա. Տէր Յակոբեանց:

զ) (Մի պատասխան « Հայկական Աշխարհի » խմբագիր պ. Ստեփանէին):

« Գարունը և տպուած էր 'ի Տպարանի Գլխաւոր Կառավարութեան ֆոխարքային կովկասու, միջակ թղթի վրայ, և Բանասէրի և դիւքով Եկ երեսից բաղկացած:

Առաջին յօդուածի մէջ, որ բաւական յաջող է գրուած, խմբագիրն ասում է. « Մեր ամսագրի անունը կոչեցինք Գարուն, որ եկեղեցական, կրօնական, ուսումնական եւ բարոյական գիտութիւնների բուրաստաններից քաղելով ծագիկներ, փունջ կապինք ամսագրիս միջոցով, եւ ամեն ամիս ընծայենք մեր սիրելի եղբարց, ինչպէս պարնան վարդի փունջ եւ հետ զհետէ ծագիկի մեր բուրաստանն, զոր բաժանում ենք չորս մարդ (կվալ): Առաջին բաժանումն կբովանդակէ իւր մէջ հոգեւորական ասար-

*) Վերջին երեսի վրայ ոսերէն լեզուով գրուած է գրաքննիչի թոյլատուութեան ամսաթիւը 21-ն մարտի 1866 թ. յունուար 5-ին է թոյլաւուութիւն ստացել:

**) Պէտք է աչքի առաջ ունենալ, որ Մ. Թաղիադեանն անձամբ չէ աշխատակցել, որովհետեւ 1858 թ. մեռաւ, այլ սա լոյս տեսած զրուածքից էր արտաապուած:

կայք, պատմութիւն քրիստոնէութեան եւ եկեղեցւոյ, ճառեր, քարոզ-
ներ, ներդրումներ, երեսնիկ սուրբ վարդապետներ Վարդապետ թիւնք,
թէ հին եւ թէ նոյն հեղինակութիւնք կամ թարգմանութիւնք, թէ գրա-
բար եւ թէ լայնաբարձու Դրաբարուն այն պատճառով ենք իրաւաւոր-
կում, մէկ ողջ այն արմատական եւ մայր լեզուէն պահպանուի, որ այ-
նարարարի ծնողն է իւր կիսանքն, եւ կրկնորդ՝ որ մեր երանելի նախ-
նիք հատուկոր գրութեանը ապագայում պահպանենք նոյն անմու-
տանալի յիշատակը... Եղիշորդ քաժանուժն կպարունակէ բոլաներ
(բանաստեղծական պատմութիւնք) վիպասանութիւնք, զրոյթներ, համա-
ռօտ նկարագրութիւնք, տեղագրութիւնք, զբամէք, (թատերական ձեւով
շինած պատմութիւն) ռոտանպոլներ, թէ՛ հեղինակութիւնք եւ թէ
թարգմանութիւնք, Երրորդ քաժանուժն է մասնագրութեան տեսու-
թիւն, Սրան կվերաբերի կրթութեան քննութիւնը աւելի հայերէն երե-
ւելի գրքերի եւ գրածքների վերաջ ողջ եւ՝ դասական գրեանք վերա-
բերեալք կրօնի եւ եկեղեցական խորագրութեանք եւ ծէսերին, Հայոց
լեզուի դպրութեան հոգնակա մասագրութեան եւ լրագրութեան, նա եւ
պատմագրականներին՝ Եւ Ս. քաժանուժն կունենայ եւ Պետագրութեան
կան (աւսումնական) յօդաւորք, Չորրորդ քաժանուժն կոչուի է մասն-
նականից փեղեկութեանը . 1) Տնական տարեգրութիւն — ներքին կե-
ցութիւն Հայոց, սրան կվերաբերի ազգային, պոլոգութիւնք, 2) Ֆելե-
տան — երեսիկ անձանց փեղեկագրութիւնք... Մեր ամագրութիւնը սը-
ւողներին առաջարկում ենք նետեալ պայմանները

1) Նիւթն զոր մենք կհաւանենք հրատարակելու, աւողն կստա-
նայ ամեն մէկ ոպագրեալ կամեղաբնի թերթի համար, հեղինակութեան
նը տասն եւ հինգ մանէթ, իսկ թարգմանութեանը տասն մանէթ,

2) Եթէ նիւթն քաջկանայ չորս եւ կամ աւելի կամեղաբնի թեր-
թիք, եւ պէն կամեղաբնի գրքոյ կազմէ, . . . մեր ծախսով կը
տպել տանք հինգ հարիւր հատ, եւ այս միայն կլինի նոյն աշխատանքի
վարձն

3) Եթէ գրութեան մէջ գտանուի ում եւ իցէ անձնական պատւին
կծողական խօսքեր, աքիպիս յօդաւոր կմնայ առանց հրատարակելու . . .

4) Ազգային վերաբերեալ բաների մէջ, կամ որ եւ իցէ միաբանա-
կան կարգին, նոյնպէս չը դործ անել ոչինչ անարգական խօսքեր, եւ ոչ
խտուութիւն, այլ որչափ կարելին է պահպանել մեղմութիւն, գրել պա-
կասութիւնք եւ հոյս, ցեմ քաջութեան կանոնները . . .

*) Այստեղ անուի է եւ այն եւ որիւմ քննելիք աւանակին
լիկպիւր գրողին, այլ նիւթները ամենայն քաջաբաւարկութեամբ հաղորդ
հանել եւ ուղղել ու եւ առհասարակ լինել աւանակին անկողնակիւն

5) Եթէ գրուածքներն վերաբերին տապալաններին եւ լուծերականներին, կամ թէ նոցա գրքերն քննուին, որք յատկապէս են կրօնի եւ արարողութեանց կամ տօնակատարութեանց վերայ պահպանել 3 եւ 4 յօդաւանդի պայմանները:

6) Մենք ոչ մէկի գրուածքը սրբագրելու չենք: Եւ եթէ կրիտիկայ գրող լինի կ'հրատարակենք... 4

7) Մեր գրած յօդուածներն վերայ արած նկատողութիւնքը պարզ մտքով, կ'հրատարակենք եթէ ուղղութիւն գտնենք. մինչեւ անգամ հրատարակաւ շնորհակալութիւն կանենք, եւ մէկ քանիսի պէս յարձակմունքներ չենք անել, քաջ գիտելով թէ ամենայն ինչ աշխարհիս վերայ գեղեւ եւս չէ աշնպէս կատարեալագործած... 6

Ահա այստեղից ամին ինչ երեւում է. միում է միայն յիշել, որ տարեկան 6 բուրջի արժէք:

Ինչպէս առաջինը, այնպէս էլ միւս համարները հրատարակութեամբ ուշադան եւ տարուայ ընթացքում լոյս տեսան միայն 7 համար եւ Օոսլիոյ համարով դադարեց, սակայն պէտք է այս էլ ասել որ «Մեղուի» մէջ (1866 հոկտ. 29 N° 42) լոյս տեսաւ մի յատարարութիւն. «Գաբուն անուն ամսագիրը առաջիկայ 1867 թռականին կ'հրատարակվի նոյն ընթացքով եւ ուղղութեամբ, ինչպէս ներկայ 1866 թռականին, եթէ միայն բաւականաչափ ստորագրողներ կ'ունենանք»:

«Հայկական Աշխարհ» ինքն կասկածի տակ է գցում թէպէտ իմ ազբիւրները ցոյց են տալիս միատեսակ Խր 7 համար է տալիս (ձեռքիս ունիմ միայն N° 1ը.) այնուամենայնիւ կարծես թէ 1867 թ. կ'շարունակուել է, որովհետեւ Հայաստանը և Հայկական Աշխարհ 1867 թ. N° 4-5-ով (էջ 230-231) թաղման տոմարէն ներառութիւն գաղարման առթիւ տպել է իշխան Բագրատունու տոնաւորը. որ քաղաւորական մէջ եւ բերում:

Պատուէի քաղաւոր:

(Մեղով կարճ, բայց ծանր հիվանդութիւնից յետո)

Կնքեց իր կեանք նոր ամսագիր

Կրօնական մտքերի թարգման —

Լիդէն լապտ տիեզերքին

Նորէն տիեզ միին խաղար...

8) Ընթերցողներին զգուշացնելու համար յայտնում եմ, որ պատահաւորի մէջ պահպանել եմ Մանգիանի հայկաբանական սրբագրութիւնը, որի զէմ կուտում էլ միշտ «Գաբուն»ը:

Եւանափոր, Եւանասէր,
Բաւրասանքի միշտ անմեղ զոհ,
Բնկալի հսկա խմբագրողը,
Ընկալի իւր խիստ բարձրութիւնը»

Խեղճ հայացքով մտածման մէջ
«Վաճառական» զոհ ինքն մատոյց,
Փառք Անմահին, փառք Աստուծուն, —
«Երեւակը» *) հետո ից զոչեց»

Օրագիրներ եկել էին
Վերջին պարտքը վճարելու,
Փառքով ընկած իւր ընկերին,
Որպէս Հովատարիմ եղբայր»

Ողբով, ցաւով հետն էր գնում
Արտավազի «Վաճառական»,
Միշտ արտասուք էին թափում
Նորա առատ դատարկ տեղից»

Այնտեղ էր եւ «Երեւակը»
Մեր ամէնքիւ ահ ու դողը,
«Մի լար, ընկեր, արիացիր,
Նոյն է եղել գլխիս, մի լար»»

Կողքին էր գնում սեւ զգեստով
Ամբողջ «Մեղու Հայաստանի»,
«Ինչի էիք դու ինձ թողնում,
Սա ինչ եկալ գլխի*դ... մի լար»»

Թաղման փառալուր հանդէսին
Ներկա էր եւ Համբավաբեր **)
Այնտեղ էր եւ Արարաւոր ***)
Եւ Հիւսիսը ****) եւ Սիւնը *****)

*) Հրատարակում էր Կ. Պօլսում 1857-1867 թ. Յ. Տէրոյենցի խմբագրութեամբ:

**) Համբաւաբեր Ռուսիոյ, լրագիր հիսամսեայ, հրատարակում էր Մոսկուայում 1861-64 թ. խմբագրութեամբ Զարմայր Մսերեանի:

***) Արարաւ, Էջմիածնի պաշտօնական օրգանը:

****) Հիւսիս շաբաթաթերթը հրատարակում էր Պետերբուրգում 1863-64 թ. խմբագրութեամբ անմահ բանաստեղծ Ռաֆայէլ Պատկանեանի:

*****) Միսն ամսագիրը հրատարակում էր Սրուսագէմում, խմբագրութեամբ Հայոց Ս. Յակոբեանց միաբանութեան 1866-78 թ. »

Սիրելի զագաղ ասնելով
Գնում էր այրի խմբագրողը,
Եւ կարգում էր արտասուքով
Հետագա սաստիկ բառէրը:

... Ստորագրվելու այլատուանքից
Ամէն Հային ազատեցի:
Նախ օրագիրս եմ ուղարկել,
Յետո փողերըս պահանջել...

Եւ այլն, եւ այլն դեռ երկար չարունակւում են անճոռնի ծաղ-
րանքները, եւ այս անուճ է այն ամսագիրը, որ երբէք կանոնաւոր չի
հրատարակուել եւ երբէք թաժանորդներին ստացած փողերին լիացում
չէ տուել:

«Գարունի» մասին իմ տուած տեղեկութիւնները պակասաւոր են
եւ ես գուցէ գտնեմ խոլոր համարները եւ մի օր լրացնեմ սրա պատ-
ժութիւնը:

Հ. ՅԷՐ ԱՍՏՈՒՍԾԱՏՐԵԱՆԾ

x

